

УДК 314:314.7:477.41

*Н.В. ГУНЬКО,
кандидат географічних наук,
завідувач лабораторії медичної демографії
ДУ “Науковий центр радіаційної медицини АМН України”,
В.А. ПРИЛИПКО,
доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри загальної екології та безпеки життєдіяльності Націо-
нального університету біоресурсів і природокористування України*

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ТА ПРАЦЕЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКИХ ЖИТЕЛІВ ЖИТОМИРЩИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИБІРКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Постановка проблеми. В Україні впродовж останніх двадцяти років міграційні переміщення населення зумовлені об’єктивними економічними, соціальними, етнічними, політичними, екологічними факторами, а також регіональними відмінностями розвитку територій. Висока масовість трудових міграційних переміщень зачіпає інтереси мільйонів громадян держави і є постійним джерелом поповнення ринку праці багатьох поселень. На селі, як свідчать дослідження багатьох учених, руйнація державних сільськогосподарських підприємств (колгоспів та радгоспів) стала причиною низької зайнятості населення та погіршення матеріального забезпечення мешканців села [1–3]. Стрімке падіння рівня їхнього життя і формування глибокого розриву між існуючими стандартами та його реальним рівнем призвели до того, що економічно активне населення мусить шукати роботу за межами домівки. Сьогодні одним із головних завдань соціальної політики держави є стимулювання створення нових робочих місць.

У той же час на радіоактивно забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи територіях чинним законодавством введено певні обмеження щодо умов життя та праці жителів, а здійснювані заходи протирадіаційного захисту населення (організоване обов’язкове та добровільне переселення жителів) призвели до руйнації структури життєзабезпечення, обмеження ведення сільського господарства, скорочення кількості робочих місць, підвищення рівня безробіття, загострення інших соціальних проблем [4–8]. На радіоактивно забруднених територіях України кількісний та якісний перерозподіл населення триває понад двадцять років, тому визначення сучасного екологічного, соціально-економічного та медико-демографічного стану є актуальним напрямом досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження міграційного руху осіб у працездатному віці присвячені роботи провідних вітчизняних вчених М. Долішного,

Е. Лібанової, О. Малиновської, С. Пирожкова, О. Піскуна, І. Прибиткової, М. Романюка, М. Фащевського, О. Хомри, К. Якуби. Активно працюють над дослідженнями теоретичних і практичних проблем сучасних міграцій робочої сили О. Горобець, Т. Драгунова, І. Лапшина, Н. Левчун, М. Ніколайчук, О. Позняк, О. Ровенчак. Проте наявні дослідження мають загальнодержавну або регіональну спрямованість. Територіальні відмінності локальних ринків праці, які є наслідком галузевої спеціалізації виробництва, обсяги та направленість трудових міграцій вимагають наукових досліджень, здатних підвищити ефективність роботи органів місцевого самоврядування та державної влади.

Постановка завдання. Впродовж 2006–2008 рр. у Національному університеті біоресурсів і природокористування України виконувалась науково-дослідна робота (№ держреєстрації 0106U004243), яка дала змогу отримати нову інформацію щодо впливу аварії на четвертому реакторі Чорнобильської АЕС у квітні 1986 року на життєдіяльність населення у віддалений період подолання її наслідків, а саме: сучасну екологічну, соціально-економічну та медико-демографічну ситуацію у сільських населених пунктах радіоактивно забруднених територій та поселеннях, які прийняли переселенців із зон забруднення [9–13].

Автори статі поставили *за мету* оприлюднення інформації про сучасну трудову міграцію та працевлаштування сільських жителів Житомирської області (як однієї з найбільш постраждалих), життєдіяльність яких пов'язана з подоланням наслідків аварії.

Із поселенської мережі Житомирської області двох районів (Овруцький – всі поселення віднесено до радіоактивно забруднених та Брусилівський – основний район, що прийняв організованих переселенців із зон забруднення) шляхом випадкової вибірки було відібрано по два сільські населені пункти, які б у географічному, транспортному та соціально-економічному відношенні були подібні (схожі природно-кліматичні умови та сільськогосподарська спрямованість, належать до сільських рад, які об'єднують п'ять–шість сіл, розташовані поряд з райцентром, мають дороги з твердим покриттям, школу та дитячий садок, фельдшерсько-акушерський пункт, поштове відділення, клуб, бібліотеку, магазини, газогін, частково водогін). А саме: Гладковичі (крупнопоселенське за чисельністю жителів, зона гарантованого добровільного відселення) і Заріччя (крупнопоселенське за чисельністю жителів, зона посиленого радіоекологічного контролю) Овруцького району та Хомутець (крупнопоселенське за чисельністю жителів, зі змішаним типом переселення, а саме варіант переселення мешканців із сіл різних адміністративних районів у село одного адміністративного району в межах області) і Осівці (середньочисельне за кількістю жителів, компактне монорозміщення переселенців, а саме варіант переселення мешканців із села одного адміністративного району в село іншого адміністративного району в межах області) Брусилівського району Житомирської області.

Визначення стану працевлаштування та обсягів міграцій здійснено шляхом анкетного опитування осіб у віці від 16 до 65 років за місцем проживання однією бригадою інтерв'юєрів, які заповнювали анкети на підставі повідомлень респондентів без їх документального підтвердження. У перебігу опитування був застосований випадковий імовірнісний безповторний відбір. Вибіркова сукупність по Овруцькому району становила 203 особи, по Брусилівському – 200 осіб. Припустима похибка $\Delta = \pm 0,07$. При відборі респондентів були збережені загальні співвідношення структури генеральної сукупності, а саме – статеві та вікові. Масив зібраної інформації опрацьовано з використанням програми SPSS. Було застосовано загальнонаукові, соціологічні, математико-статистичні методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Дослідження показало, що найбільшим за чисельністю жителів є село (с.) Гладковичі (1604 особи) Овруцького району, а найменшим – с. Осівці (614 осіб) Брусилівського району (рис. 1). Руйнація аграрного сектору суспільного ви-

робництва та тривала економічна криза призвели до того, що трудовресурсний потенціал сіл використовується обмежено. Рівень економічної активності населення має діапазон значень від 36 % (с. Хомутець) до 72 % (с. Осівці).

Переважає більшість зайнятих економічною діяльністю – це особи працездатного віку. Зайнятих пенсіонерів менш ніж 4,5 % від усіх працюючих (8–15 осіб). Унаслідок інвалідності (I та II групи) не працюють 3 особи працездатного віку у с. Гладковичі, 27 осіб – с. Заріччя, 6 – у с. Осівці, 46 – с. Хомутець.

Встановлено, що відсоток осіб у працездатному віці в загальній чисельності населення змінюється від 3,86 (с. Осівці) до 56,4 (с. Хомутець).

Графічне відображення розподілу працездатного населення за віковими групами (рис. 2) показує, що трудовресурсний потенціал досліджуваних сіл характеризується значною часткою економічно високоактивного контингенту, а саме частками осіб у віці 35–54 роки (45,3 % – с. Хомутець, 47,7 % – с. Гладковичі, 50,9 % – с. Осівці, 52,5 % – с. Заріччя) та 28–34 роки (від 19,3 % у с. Хомутець до 22,4 % – у с. Гладковичі).

Рис. 1. Структура населення, осіб

На піраміді окремою строфою відображено майбутні трудові ресурси – підлітки у віці 15 років, кількість яких від 9 (с. Заріччя) до 21 особи (с. Хомутець). Про перспективні трудові ресурси також дає уявлення кількість підлітків віком 16–17 років. Цей прошарок осіб працездатного віку складає 2,9–7,5 % (8 осіб у с. Осівці до 52 – у с. Хомутець) і об’єднує, переважно, учнів шкіл, бо з введенням 11-річної загальної освіти та 9-річної базової освіти юнаки і дівчата у цьому віці вчаться. Здобувають професійно-фахову підготовку у цьому віці одиниці підлітків. І причиною цього є відсутність відповідних закладів освіти у смт Брусилів та наявність лише одного професійного училища у м. Овруч. Тому, якщо молодь планує здобути освіту, то вона мусить на 1–6 років виїздити на навчання. Із бесід з підлітками-студентами та їх батьками стало зрозуміло, що вони орієнтовані на закріплення молоді у містах, де розташовані заклади освіти та більшою є ймовірність для працевлаштування і професійного росту.

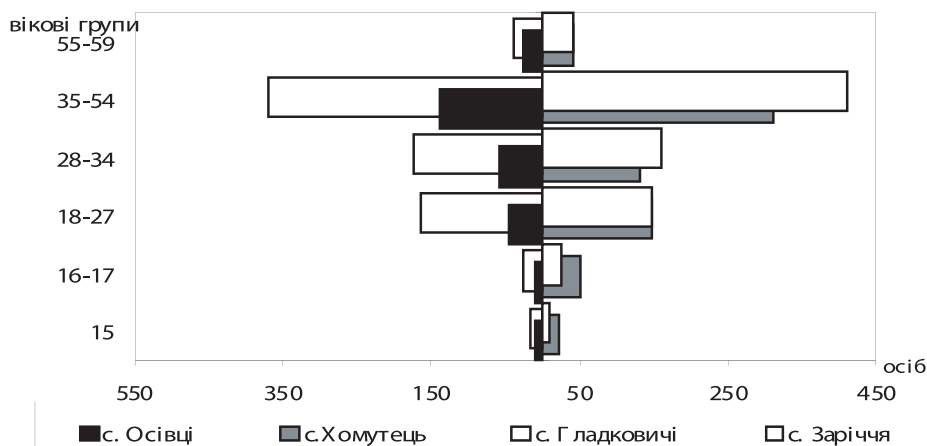

Рис. 2. Віковий розподіл економічно активного населення, 2005 рік, осіб

Встановлено, що від 16,1 % (с. Осівці) до 21,6 % (с. Хомутець) працездатних це особи у віці 18–27 років. Переважна більшість їх є студентами чи молодими спеціалістами, які:

- тільки вчаться;
- продовжують навчання і періодично працюють будь-де;
- почали працювати після закінчення навчального закладу і не мають достатнього досвіду роботи за фахом;
- пройшли достатню підготовку на робочих місцях масових професій і є представниками робітничих спеціальностей;
- не працюють і шукають роботу.

З’ясовано, що частка осіб із порівняно низькою економічною активністю (55–59 років) від 5,2 до 9,2 %. Відповідно до національних критеріїв ці люди належать до осіб передпенсійного (чоловіки) або пенсійного (жінки) віку. Вони мають бажання працювати, але їх не дуже хочуть приймати на роботу роботодавці.

За даними сільських рад, кількість зайнятого у різних галузях господарства населення була такою: 321 особа у с. Заріччя, 277 – у с. Гладковичі, 197 – у с. Осівці, 219 – у с. Хомутець. Викликає стурбованість те, що у сільських населених пунктах зайнятих у сільськогосподарському виробництві від 2,7 % (с. Осівці) до 34,4 % (с. Заріччя).

Опитування показало, що доволі високою є частка непрацюючих: майже кожен десятий опитаний у с. Гладковичі, п’ятий – у с. Заріччя та Хомутець, четвертий – у с. Осівці. Максимум безробітних серед чоловіків у селах Хомутець (34,3 %) та Осівці (31,0 %), серед жінок – у с. Осівці (22,2 %) та Заріччя (20,4 %).

Серед опитаних жителів с. Гладковичі та Хомутець не виявлено зайнятих без оплати праці на сімейних підприємствах, а у с. Заріччя та с. Осівці таких осіб тільки 1 % (2,0 % жінок та 3,4 % чоловіків відповідно).

Статеві відмінності у професійній структурі зайнятих відображають специфіку психофізіологічних особливостей статі в ув’язці з виконанням певних професійних видів робіт і умовами їх здійснення (наприклад, водії і механізатори тільки чоловічої статі), а також традиційним уявленням про “чоловічі” й “жіночі” професії (наприклад, педагоги та медичні працівники – переважно жінки).

Опрацювання відповідей респондентів щодо розташування місць прикладання праці дало можливість визначити кількість працюючих у населеному пункті, де проживають постійно, або сусідньому (рис. 3). З'ясовано, що в межах сільської ради переважно працюють жінки, а саме: 88,2 % – с. Гладковичі, 82,5 % – с. Хомутець, 68,8 % – с. Заріччя, 93,3 % – с. Осівці проти відповідно чоловіків 77,3 %, 65,7 %, 50 %, 93 %. Для переміщення від роботи до дому і навпаки вони витрачають від 10 до 30 хвилин щоденно.

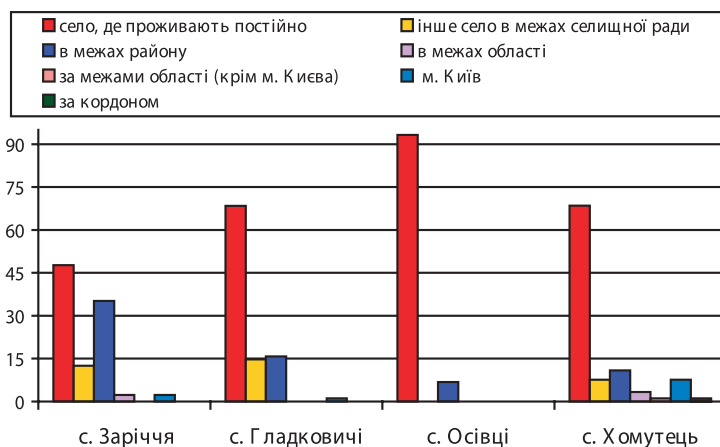

Рис. 3. Розташування місць прикладання праці, %

Працевлаштувались в іншому населеному пункті в межах району 6,8 % опитаних у с. Осівці (6,9 % – чоловіків, 6,7 % – жінок), 10,9 % – у с. Хомутець (17,1 % – чоловіків, 7,0 % – жінок), 15,8 % – у с. Гладковичі (22,7 % – чоловіків, 9,8 % – жінок), 35,2 % – у с. Заріччя (40,0 % – чоловіків, 31,2 % – жінок).

Знайшли роботу в межах області 2,9 % – опитаних чоловіків та 3,5 % жінок із с. Хомутець, 5,0 % чоловіків – із с. Заріччя. Працюючих за межами області (2,9 % чоловіків) та за кордоном (1,8 % жінок) виявлено тільки у с. Хомутець. Визнали, що мають роботу у м. Києві, 2,0 % респондентів-жінок із с. Гладковичі, 5,0 % чоловіків – с. Заріччя та 5,3 % жінок і 11,4 % чоловіків – із с. Хомутець.

Регулярність трудових маятникових міграцій залежить від режиму трудової діяльності та наявних транспортних магістралей. Зазначимо, що всі села мають гарні транспортні шляхи (дороги з твердим покриттям), які виходять на траси державного або міжнародного значення. Враховуючи широко розповсюджені нині режими трудової діяльності: доба роботи – дві (три) дома, тиждень через тиждень, селяни згодні працювати за таких умов деякий час. Але вважають негативною стороною трудових міграцій значні витрати часу на переміщення від роботи до дому, наявність соціальних та побутових проблем у зв'язку із цим. Опитування показало, що витрачають 30–60 хвилин на переміщення від дому до роботи кожен третій з опитаних у с. Заріччя, сьомий – с. Гладковичі, десятий – у с. Хомутець. Понад годину займає дорога у 2 % респондентів с. Осівці, 5 % – с. Заріччя та с. Гладковичі, 10 % – с. Хомутець.

Основними мотиваційними чинниками міграційного руху сільського населення є економічні: низький рівень оплати праці у сільському господарстві, відсутність робочих

місць, обмежений професійний перелік наявних робочих місць та інші. Вони штовхають, переважно, осіб молодого та середнього віку до пошуку роботи поза домівкою.

Частково стримує географічне розпорошення трудового потенціалу самозайнятість населення у особистому селянському (підсобному) господарстві (с. Заріччя – 231 особа, с. Гладковичі – 160 осіб, с. Осівці – 14 осіб, с. Хомутець – 96 осіб). Така кількість самозайнятих, на нашу думку, красномовно свідчить про те, що на сьогодні місцеві органи влади не можуть створити достатньо робочих місць, які забезпечували б належний рівень доходів усіх жителів, а трудова міграція селян є вимушеним заходом і, все частіше, головним джерелом засобів існування.

Висновки. Дослідження показало, що стимулювання створення нових робочих місць – одне із головних завдань соціальної політики держави на селі. Доведено, що пропозиція робочої сили на селі перевищує можливості ринку праці. Впровадження практики сезонного найму працівників орендарями та іншими власниками землі об'єктивно обумовлює зменшення рівня безробіття у весняно–літній період. Досить значні масштаби ручної та малокваліфікованої праці знижують привабливість роботи у аграрній сфері для молоді, тому вона орієнтована на закріплення у містах, де більшою є ймовірність для працевлаштування та професійного росту, а також розташовані заклади освіти.

Через загострення проблем економічного розвитку сільських населених пунктів, незважаючи на гостру потребу в грошах, частина економічно активного населення (особливо передпенсійного та пенсійного віку) залишається незатребуваною в офіційній економіці, а їх освітньо-кваліфікаційний рівень та фаховий досвід суспільством використовується обмежено.

Дослідження показало, що як на радіоактивно забруднених територіях, так і у місцях компактного проживання переселенців, трудова міграція та розвиток самозайнятості дещо пом'якшують гостроту проблеми безробіття в сільській місцевості. Але скрізь вкрай необхідно активізувати роботи щодо стимулювання розвитку сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств, що сприятиме розширенню зайнятості населення.

Джерела

1. *Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села.* – К.: Ін-т демографії і соціальних досліджень НАН України, 2007. – 468 с.
2. *Населення України-2004. Регіональні аспекти демографічного розвитку.* – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 342 с.
3. *Сучасна демографічна ситуація в Україні: проблеми, перспективи, шляхи поліпшення (науково-аналітична доповідь)* – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 60 с.
4. *Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Національна доповідь України / Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, І.О. Курило, Л.С. Лисогор і ін.* – К., 2008. – 143 с.
5. *20 років Чорнобильської катастрофи: підсумки та перспективи.* / Упорядники: Борисюк М.М., Омелянець С.М., Рогінець О.В., Халімон Г.В. / Верховна Рада України – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 640 с. – (Серія “Парламентські слухання”).
6. *Двадцять років Чорнобильської катастрофи. Погляд у майбутнє: Збірка тез міжнар. конф., 24–26 квітня 2006 року.* Київ, Україна. – К.: Інноваційно-видавничий центр “ХОЛТЕХ”, 2006. – 368 с.
7. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Епідеміологія медичних наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. 20 років по тому”:* Тези доповідей 9-10 жовтня 2007 р., Київ, Україна. – Донецьк: В-во “Вебер”. – 120 с.

8. *Медико-демографічні* наслідки Чорнобильської катастрофи в Україні / Омелянець М.І., Дубова Н.Ф., Гуцько Н.В. й ін. – К., Чорнобильінтерінформ, 2004. – 208 с.

9. *Приліпко В.А., Гуцько Н.В., Пустовіт І.М.* Проблеми радіоактивно забруднених територій: аналіз демографічного розвитку сільських населених пунктів // Науковий вісник НАУ. – К., 2007. – Вип. 117. – С. 41–47.

10. *Гуцько Н.В., Приліпко В.А.* Вибіркове вивчення сільського населення радіоактивно забруднених територій: аналіз і оцінка основних відтворювальних процесів // Продуктивні сили і регіональна економіка. – Т. 2. – К., 2007. – С. 222–229.

11. *Приліпко В.І., Гуцько Н.В., Соломенко Л.І.* Медико-демографічні та екологічні аспекти життєдіяльності населення на радіоактивно забруднених територіях / Матеріали VI міжнар. науково-методичн. конференції “Безпека життя і діяльності: людина, освіта, наука, практика”, 15–16 березня 2007 р., Київ, 2007. – С. 170–172.

12. *Приліпко В., Озерова Ю., Гуцько Н., Пустовіт І.* Соціально-психологічний стан населення та шляхи економічного відродження радіоактивно забруднених територій // Міжнар. наук.-практ. конф. з питань соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Тези доп. 24–25 квітня 2008 р., Київ, Україна. – К.: “Соцінформ”, 2008. – С. 114.

13. *Приліпко В.А., Гуцько Н.В., Пустовіт І.М.* Трудоресурсний потенціал та працевлаштування населення окремих населених пунктів, що зазнали дії наслідків Чорнобильської катастрофи // Науковий вісник НАУ. – К., 2008. – Вип. 125. – С. 55–65.

Анотація. В статтю представлені матеріали виборочного дослідження трудових ресурсів потенціала сіл Житомирської області. Проаналізовано віковий склад робочої сили, рівень економічної активності населення і зайнятості, обсяги і напрямлення трудових потоків.

Summary. In the article are represented the materials of a selective study of the labour potential of the villages of Zhitomir region. Analyzed age composition of work force, the level of the economic activity of population and employment, volumes and the direction of working flows.

Стаття надійшла до редакції журналу 16.03.2009 р.